

MAŁGORZATA GÓRSKA

TYPY ŁACIŃSKICH PRZYSŁÓWKÓW OCENIAJĄCYCH

Tradycyjnie rozumiana klasa przysłówków¹, niezależnie od tego, jaki język bierze się pod uwagę, obejmuje bardzo wiele leksemów, różniących się zarówno formalnie, jak i funkcjonalnie². Wśród nich wyraźnie odrębną grupę stanowią tzw. przysłówki zdaniowe, czyli takie, które – najogólniej mówiąc – modyfikują całe zdanie, w którym się pojawiają³. Ponieważ to modyfikowanie dokonuje się w różny sposób, dzieli się je na pewne podgrupy. Najczęściej wymienia się cztery podgrupy tego rodzaju przysłówków: przysłówki modalne (np. *prawdopodobnie*, *niewątpliwie*), tzw. przysłówki „dziedzinowe” (*politycznie*, *lingwistycznie*, *architektonicznie*)⁴, przysłówki aktów mowy (*krótko*, *otwarcie* [*mówiąc*]) oraz przysłówki oceniające (*szczęśliwie*, *słusznie*, *mądrze*, *niespodziewanie*). Grupę przysłówków zdaniowych wyodrębnia się również w języku łacińskim, jakkolwiek

Dr MAŁGORZATA GÓRSKA – Katedra Filologii Łacińskiej w Instytucie Filologii Klasycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji – e-mail: gorska@ul.pl

¹ Przez przysłówki rozumiem za D. Riccą *nonnominal modifiers*, czyli takie elementy, które nie odnoszą się do, inaczej, nie modyfikują nominalnych składników zdania. Zob. D. Ricca, *Adverbs*, w: *New Perspectives on Historical Latin Syntax, Volume 2: Constituent Syntax: Adverbial Phrases, Adverbs, Mood, Tense*, red. F. Baldi, P. Cuzzolin, Berlin–New York: Mouton de Gruyter 2010, s. 109.

² Zob. w odniesieniu odpowiednio do języka polskiego i do łaciny np. R. Grzegorzyczkowa, *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*, Wrocław: Ossolineum 1975 oraz H. Pinkster, *On Latin Adverbs*, Amsterdam: North-Holland Publishing Company 1972.

³ Zob. m.in. Grzegorzyczkowa, *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*, s. 119-124; I. Bellert, *On Semantic and Distributional Properties of Sentential Adverbs*, „Linguistic Inquiry” 8 (1977), s. 337-351; P. Ramat, D. Ricca, *Sentence Adverbs in the Languages of Europe*, w: *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, red. J. van der Auwera, Berlin–New York: Mouton de Gruyter 1998, s. 187-275.

⁴ Niekiedy tego rodzaju przysłówki zalicza się do przysłówków względu – zob. np. Grzegorzyczkowa, *Funkcje semantyczne*, s. 102.

ich liczba i zakres użycia są w porównaniu z językami nowożytnymi dość ograniczone⁵. Próbę wskazania tego rodzaju przysłówków można znaleźć w gramatyce R. Kühnera i C. Stegmanna⁶, gdzie jest mowa o grupie przysłówków, które wyrażają ocenę mówiącego odnoszącą się do treści zdania i które zostały określone jako „Modaladverbien”. Na grupę tę składają się przysłówki oznaczające:

- potwierdzenie (*sane, vero, certe, omnino*),
- zaprzeczenie (*non, haud, ne, neutiquam*),
- pewność (*profecto, vero, certe, scilicet, videlicet*),
- niepewność (*fortasse, forsitan, haud facile*),
- pytanie (*num, utrum, -ne, an*).

Jak widać, wymienione tu zostały różnorakie leksemy, z których część trudno byłoby zaliczyć do przysłówków zdaniowych, jak np. wykładniki przeczenia czy pytania. Podział łacińskich przysłówków zdaniowych, wzorowany na klasyfikacjach proponowanych w odniesieniu do języków nowożytnych, proponuje H. Pinkster⁷, który wyodrębnia trzy podgrupy:

1. przysłówki modalne (*forsitan, fortasse, certe, profecto, nimirum, plane, videlicet*);
2. przysłówki oceniające treść zdania, podzielone na trzy podgrupy:
 - zawierające ocenę zdarzenia, którego dotyczy zdanie jako całość (*opportune, bene, (per)commode, feliciter, inopinanter, male, optime*),
 - zawierające ocenę podmiotu zdania (*stulte, imprudenter, sapienter*),
 - zawierające ocenę zdarzenia z perspektywy etycznej i prawnej (*recte, falso, iniuria, iure, merito, vero*);
3. wykładniki ilokucji, podzielone na trzy podgrupy:
 - komentujące formę językową zdania (*breviter, denique*),
 - wyrażające zapewnienie o szczerości mówiącego (*vere ut dicam*),
 - ograniczające zasadność wypowiedzi (*quod sciam, ut mihi quidem videtur, meo iudicio, pecuniariter*)⁸.

⁵ Więcej na ten temat zob. H. P i n k s t e r, *Attitudinal and Illocutionary Satellites in Latin*, w: *Words in Their Places*, red. H. Aertsen, M. Hannay, R.J. Lyall, Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam 2004, s. 191.

⁶ R. K ü h n e r, C. S t e g m a n n, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache I*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1962, s. 793.

⁷ Zob. P i n k s t e r, *Attitudinal and Illocutionary Satellites in Latin*, w: *Words*, s. 192-197.

⁸ Pinkster, posługując się terminami zaczerpniętymi z gramatyki funkcjonalnej S.C. Dika (*The Theory of Functional Grammar*, Berlin–New York: Mouton de Gruyter 1997), określa przysłówki modalne i oceniające jako „attitudinal satellites”, a wykładniki ilokucji jako „illocutionary satellites”.

Zbliżony podział przysłówków zdaniowych można znaleźć u J. Schrickx⁹, która jednak wyróżnia pięć grup:

1. przysłówki zdaniowe oceniające:
 - a. ocena zdarzenia (*opportune, bene, commode, feliciter, male, optime*),
 - b. ocena podmiotu zdania (*stulte, imprudenter, sapienter*),
 - c. ocena z perspektywy moralnej lub prawnej (*recte, falso, iniuria, iure, merito, vero*);
2. wykładniki „zobowiązania” (*scilicet, videlicet, nimirum, certe, certo, plane, profecto, sane, sine dubio, vero i vere*; bez całkowitego „zobowiązania”: *fortasse*);
3. przysłówki zdaniowe ograniczające zasadność wypowiedzi (*quod sciam, ut mihi quidem videtur, meo iudicio*);
4. przysłówki zdaniowe wyrażające zapewnienie o szczerości mówiącego (*vere ut dicam*);
5. przysłówki zdaniowe komentujące formę językową wypowiedzi (określone użycia *breviter*).

Nieco więcej uwagi łacińskim przysłówkom zdaniowym poświęca D. Ricca¹⁰. Korzystając z metodologicznych propozycji wypracowanych przez gramatykę funkcjonalną, autor dzieli przysłówki zdaniowe na trzy grupy, w zależności od tego, na którym z trzech wyróżnianych poziomów zdania działają. I tak wymienia:

1. przysłówki odnoszące się do zdarzenia czy stanu rzeczy opisywanego w zdaniu – są to przede wszystkim przysłówki czasu (*nunc, hodie, deinde, mane*) i miejsca (*longe*);
2. przysłówki odnoszące się do składnika propozycjonalnego zdania, tj.
 - a. przysłówki oceniające:
 - odnoszące się do zdarzenia (*opportune, perincommode, bene, male, inopinata, inopinato, necopinato*),
 - odnoszące się do uczestnika zdarzenia (*stulte, inepte, recte, falso*),
 - b. przysłówki modalne (*certe, fortasse*),
 - c. przysłówki „dziedzinowe” (*tragice, rhetorice, dialectice*),
 - d. przysłówki aktów mowy (*breviter, aperte*);
3. przysłówki będące wykładnikami spójności tekstu, do których należą przede wszystkim przysłówki czasu (*primum, deinde, tum, postremo, praeterea*).

⁹ Zob. J. Schrickx, *Lateinische Modalpartikeln: nempe, quippe, scilicet, videlicet und nimirum*, Leiden: Brill 2011, s. 14-15.

¹⁰ Zob. Ricca, *Adverbs*, s. 134-160.

Niezależnie od wszelkich różnic między tymi trzema podziałami łacińskich przysłówków zdaniowych, zaproponowanymi przez Pinkstera, Schrickx i Riccę, w każdym z nich pojawiają się, przynajmniej częściowo, te same przysłówki oceniające. Zarówno jednak sposób, w jaki zostały podzielone na podgrupy, jak i przyporządkowanie konkretnych przysłówków do wyróżnionych podgrup rodzi pewne wątpliwości i uwagi. W niemal identycznych podgrupach wyróżnionych przez Pinkstera i Schrickx rzuca się w oczy niejednorodność kryteriów podziału, a może raczej jedynie niejednorodność terminologiczna. Przy wyróżnianiu trzeciej podgrupy przysłówków, tj. tych, za których pomocą dokonuje się ocena z perspektywy moralnej i prawnej, odwołano się do kategorii aksjologicznej, czyli jednego z typów wartości, nie uwzględnia się zaś przedmiotu oceny. Natomiast przy wyróżnianiu podgrupy pierwszej i drugiej uwzględniono przedmiot oceny, tj. podmiot zdania lub całe wydarzenie, o którym jest mowa, ale nie wzięto pod uwagę typu wartości, ze względu na który dokonuje się ocena. Tymczasem, jak się wydaje, można przeprowadzić ten podział, odwołując się do typologii wartości¹¹. Wartościowanie, czyli przypisywanie jakimś elementom wartości pozytywnych lub negatywnych, może, jak wiadomo, dokonywać się przede wszystkim za pomocą pewnych leksemów, które mogą być albo ogólnie wartościujące (*pozytywny, negatywny, dobry, zły*), albo opisowo wartościujące, czyli takie, które odwołują się do typów wartości. Wśród różnych typów wartości, które są wyodrębniane w literaturze przedmiotu, oprócz wartości moralnych wymienia się m.in. wartości poznawcze lub intelektualne (*mądry, głupi*) oraz wartości utylitarne (*pożyteczny, nieużyteczny*)¹².

Wykorzystując te rozróżnienia, można dokonać podziału wymienionych u Pinkstera i Schrickx typów przysłówków oceniających na takie, które odwołują się do wartości poznawczych (*sapienter, stulte, imprudenter, inepte*), do wartości utylitarnych (*opportune, feliciter, (per)commode, incommode, perincommode*), do wartości moralnych (*recte, falso, merito, iure, iniuria*)¹³.

¹¹ Do różnych typów wartości przy charakteryzowaniu przysłówków oceniających odwołuje się Zgrzegorzyczkowa (*Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*, s. 92-96).

¹² Więcej na temat wartościowania w języku oraz różnych typologii wartości zob. np. J. Puzyna, *Język wartości*, Warszawa: PWN 1992; taż, *Problemy wartościowania w języku i tekście*, „Etnolingwistyka” 16 (2004), s. 179-189.

¹³ Przyjmuję, że wymienione tu przysłówki modyfikują całe zdanie, choć przynajmniej niektóre z nich mogą być użyte również jako przysłówki predykatywne. Por. Ricca, *Adverbs*, s. 143-149. Więcej na temat kryteriów wydzielenia przysłówków zdaniowych zob. Pinkster, *Attitudinal and Illocutionary Satellites in Latin*, w: *Words*, s. 193-196.

Przy takim podziale otwarta pozostaje kwestia przedmiotu oceny, co stanowiło kryterium rozróżniania przysłówków oceniających, które zaproponował Ricca. Otóż autor wyróżnia takie przysłówki, które wyrażają ocenę zdarzenia, o którym mowa w zdaniu, oraz takie, w których komentarz do zdarzenia może być odniesiony do głównego uczestnika tego zdarzenia. Te dwa typy przysłówków, posługując się terminami przyjętymi w pracy P. Ramata i D. Ricci¹⁴, określa się odpowiednio jako „event-oriented” i „participant-oriented”, czyli odnoszące się do zdarzenia i odnoszące się do uczestnika zdarzenia¹⁵. Ten podział można zastosować do przysłówków odwołujących się do typów wartości. Wydaje się, że przysłówki oceniające ze względu na wartości poznawcze odnoszą się do uczestnika zdarzenia. Oprócz wymienionych wcześniej przysłówków *sapienter*, *stulte*, *imprudenter* i *inepte* do grupy tej zaliczają się również przysłówki *recte* i *falso* wtedy, kiedy są użyte w znaczeniu „poprawnie” i „błędnie”, jak w przykładach (5) i (6):

- (1) *Quam sapienter tacueras!* /Quint. *Decl. min.* 318, 8, 1/
- (2) ...*nec suam solum pecuniam credidit sed etiam amicorum, stulte...* /Cic. *Rab. Post.* 5, 2/
- (3) *Multi etiam in res odiosas imprudenter inciderunt...* /Cic. *Top.* 75, 6/
- (4) *Illud deinde mecum loqui coepi, quam inepte quaedam magis aut minus timeremus, cum omnium idem finis esset.* /Sen. *Epist.* 57, 6, 4/
- (5) *Recte non credis de numero militum...* /Cic. *Att.* 9, 9, 2/
- (6) *Falso queritur de natura sua genus humanum...* /Sall. *Iug.* 1, 1/

W przytoczonych przykładach przysłówki wartościujące służą ocenie podmiotu zdania: „ktoś jest rozważny/nierozważny” działając lub myśląc w określony sposób”.

Natomiast przysłówki oceniające ze względu na wartości utylitarne, tj. *opportune*, *feliciter*, *(per)commode*, *incommode*, *perincommode*, zdają się odnosić zawsze do całego zdarzenia opisanego za pomocą zdania. Dzieje się tak zwłaszcza wtedy, gdy występują z czasownikami nieosobowymi typu *accidit* i *evenit*:

- (7) *Opportune adest homo summa fide et omni virtute praeditus...* /Cic. *Cluent.* 165, 2/
- (8) *ut bene ac feliciter eveniret quod bellum populus Romanus iussisset.* /Liv. 21, 17, 5/

¹⁴ Zob. P. R a m a t, D. R i c c a, *Sentence Adverbs in the Languages of Europe*, w: *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, red. J. van der Auwera, Berlin–New York: Mouton de Gruyter 1998, s. 191.

¹⁵ Badacz rezygnuje z określenia „subject-oriented”, ponieważ nie zawsze chodzi o gramatyczny podmiot zdania. Zob. R i c c a, *Adverbs*, w: *New Perspectives*, s. 144.

- (9) ...verum hoc adhuc *percommode* cadit, quod cum incredibili eius audacia singularis stultitia coniuncta est... /Cic. *Verr.* 1, 1, 5, 4/
 (10) quod consilium etsi in eiusmodi casu reprehendendum non est, tamen *incommode* accidit. /Caes. *Gall.* 5, 33, 4/
 (11) sed accidit *perincommode* quod eum nusquam vidisti. /Cic. *Att.* 1, 17,2/

Ricca przytacza też późnoantyczny przykład użycia *feliciter* i *infeliciter* jako przysłówków oceniających osoby, a nie zdarzenia¹⁶:

- (12) O caeca mens hominum! Quam varie, unam tamen contendit in mortem: pauper, cum opes *infeliciter* quaerit, quas *feliciter* non habet; dives, cum divitias putat se non habere, quas habet. /Zeno *Tract.* 1, 5, 11/

W przykładzie tym niewątpliwie to biedak jest oceniany jako nieszczęśliwy, gdy szuka środków, i jako szczęśliwy, ponieważ ich nie posiada. W tym przypadku przysłowki *feliciter* i *infeliciter* nie byłyby więc wykładnikami wartości utylitarnych, lecz odcuciowych w terminologii J. Puzyniny¹⁷. Przykład takiego użycia tych przysłówków jest jednak, jak się wydaje, wyjątkowy¹⁸.

Jeśli chodzi o wartościowanie związane z wartościami moralnymi, dokonywane za pomocą przysłówków zdaniowych *recte*, *falso*, *merito*, *iure*, *iniuria*, może ono dotyczyć zarówno osób, jak i do zdarzeń. W przykładzie (13) syn jest oceniany jako ten, kto postąpił słusznie:

- (13) sicuti certe licuit ... patris pecuniam *recte* abstulit filius... /Cic. *Flac.* 59, 3/

W przykładach (14) i (15) to zdarzenia są wartościowane moralnie – postępowanie wobec ubogich jako niegodziwe i krzywdzące, a wychwalanie pretorów jako słuszne i sprawiedliwe:

- (14) ...id, quod in aliquo paupere inprobo sit, in omnes pauperes *falso* et *iniuria* conferri. /*Rhet. Her.* 2, 32, 10/
 (15) Deinde L. Flaccus et C. Pomptinus praetores, quod eorum opera forti fidelique usus essem, *merito* ac *iure* laudantur. /Cic. *Cat.* 3, 14, 5/

Podobną opinię na temat przysłówków zdaniowych *bene* i *male* wyowiada Ricca¹⁹, stwierdzając, że zajmują one pośrednie miejsce między oceną uczestnika zdarzenia i samego zdarzenia. Ilustruje to przykładami:

¹⁶ Zob. Ricca, *Adverbs*, w: *New Perspectives*, s. 148.

¹⁷ Zob. Puzynina, *Język wartości*, s. 41.

¹⁸ W drugim podanym przez badacza przykładzie z Terencjusza ({Ch.} is, dum hanc sequor, fit mi obviam. {Pa.} *incommode* hercle. {Ch.} immo enimvero *infeliciter*; nam *incommoda* alia sunt dicenda, Parmeno. /*Ter. Eun.* 328-330/) bardziej przekonujące wydaje się interpretowanie *incommode* i *infeliciter* jednak jako odnoszących się do zdarzenia, a nie do osoby. Por. Ricca, *Adverbs*, w: *New Perspectives*, s. 148.

¹⁹ Zob. Ricca, *Adverbs*, w: *New Perspectives*, s. 146.

(16) ...miseram pacem vel bello *bene* mutari. /Tac. *Ann.* 3, 44/

(17) Principio *male* reprehendunt praemeditationem rerum futurarum. /Cic. *Tusc.* 3, 34, 1/

Wydaje się jednak, że różnica między tymi dwoma przysłówkami zdaniowymi a pozostałymi wymienionymi sprowadza się przede wszystkim do tego, że mają one charakter ogólnie wartościujący, odpowiednio pozytywnie i negatywnie, i dopiero kontekst, w którym zostały użyte, pozwala rozstrzygnąć, pod jakim względem dokonuje się wartościowanie i czego w związku z tym dotyczy. I tak, w przykładzie (16) *bene* oznacza, jak się wydaje, wartość użyteczną: „korzystnie jest zmienić niedobry pokój na wojnę”, a zatem ocenie podlega zdarzenie. Natomiast w przykładzie (17) pod *male* kryje się prawdopodobnie wartość poznawcza: „błędnie odrzucają”, w związku z czym ocena dotyczy w tym wypadku uczestników zdarzenia.

Wśród przysłówek oceniających zdarzenie zarówno Pinkster, jak i Ricca wymieniają takie, które znaczą „niespodziewanie”, czyli *inopinanter*, *inopinate*, *inopinato*, *necopinato*, np.:

(18) Romam *inopinato* cum venisset... /Liv. 31, 47, 7/

(19) quod cum accidisset ut alter alterum *necopinato* videremus, surrexit statim. /Cic. *Fin.* 3, 8, 1/

Przysłówki te wyraźnie różnią się od pozostałych wcześniej wymienionych, ponieważ nie dokonuje się za ich pomocą wartościowania polegającego na przypisywaniu wartości pozytywnej bądź negatywnej. Przed podjęciem próby interpretacji ich ewentualnej roli, warto zwrócić uwagę na jeszcze jedną kwestię. Otóż nazwą przysłówki oceniające można by objąć także przysłówki modalne będące wykładnikami modalności epistemicznej, ponieważ przy ich użyciu mówiący dokonuje oceny stopnia prawdopodobieństwa zachodzenia danego stanu rzeczy (*prawdopodobnie*, *na pewno*). W łacinie niski stopień jest wyrażany za pomocą przysłówek *fortasse* i *forsitan*, wysoki – poprzez *certe*, *certo*, *plane*, *profecto*, *sane*, *vero*, *vere*²⁰ itp.:

(20) hodie apud inferos *fortasse* cenabimus. /Cic. *Tusc.* 1, 101, 9/

(21) Tum enim *forsitan* improbis nimis cupidus videretur, qui qua de re iudex fuisset testis esset. (Cic. *Q. Rosc.* 47, 3)

(22) Ego *certe* meum rei publicae atque imperatori officium praestitero. /Caes. *Gall.* 4, 25, 4/

²⁰ Wymienione tu przysłówki to wyrażenia wielofunkcyjne. Por. np. M. Górska, *Łaciński leksem „sane” jako tzw. wyrażenie funkcyjne*, „Roczniki Humanistyczne” 57 (2009), z. 6, s. 11-27. W artykule uwzględniam jedynie ich użycie jako wykładników modalności.

- (23) servum fidelissimum non in quaestionem detulit sed *plane* ad supplicium dedit. /Cic. *Cluent.* 181, 12/
 (24) Non est ita, iudices, non est *profecto*. /Cic. *Flac.* 53, 1/
 (25) C. Quinctius fuit P. Quincti huius frater, *sane* ceterarum rerum pater familias et prudens et attentus... /Cic. *Quinct.* 11, 4/
 (26) ...exclamat tua familiaris 'hoc *vero* neminem umquam audivi!' /Cic. *Att.* 15, 11, 2/

Jak zostało pokazane wyżej, w podziale zaproponowanym przez Schrickx przysłówki epistemiczne zostały zaliczone do grupy, którą autorka określa jako wykładniki „zobligowania”, posługując się często stosowanym w literaturze przedmiotu angielskim terminem „commitment markers”. Są to przysłówki (partykuły), za których pomocą nadawca obliguje się na rzecz prawdziwości tego, o czym mówi. Oprócz przysłówków epistemicznych do wykładników zobligowania zalicza się także wykładniki tzw. modalności ewidencjalnej²¹, czyli kategorii językowej określającej, na jakiej podstawie mówiący wypowiada jakieś informacje. Jako przysłówki ewidencjalne autorka interpretuje łacińskie *scilicet* i *videlicet*²²: *scilicet* (*oczywiście*) wskazuje, że zdaniem nadawcy to, o czym mówi, jest dla odbiorcy jasne samo przez się, natomiast *videlicet* (*jest jasne, zrozumiale*) wskazuje, że jest to rezultat wniosku:

- (27) De urbanis rebus *scilicet* plura tu scis, saepius et certiora audis... /Cic. *Att.* 6, 3, 4/
 (28) Putaram te aliquid novi, quod eius modi fuerat initium litterarum, quamvis non curarem quid in Hispania fieret, tamen te scripturum; sed *videlicet* meis litteris respondisti, ut de foro et de curia. /Cic. *Att.* 12, 23, 1/

Ewidencjalność nie jest jedyną nową, choć już dość dobrze „zadomowioną” kategorią językową, którą najpierw dostrzeżono w językach genetycznie i strukturalnie odległych, a następnie próbuje się jej szukać także w językach indoeuropejskich. Podobnie dzieje się ze stosunkowo nowo rozpoznaną kategorią określaną jako miratywność²³. Kategoria ta wskazuje na informację,

²¹ Ewidencjalność jest często traktowana również jako odrębna od modalności kategoria językowa – zob. np. F. De Haan, *Evidentiality and Epistemic Modality: Setting Boundaries*, „Southwest Journal of Linguistics” 18/1 (1999), s. 83-101; P. Denale, L. Tasmowski, *Introduction: Evidentiality and Related Notions*, „Journal of Pragmatics” 33/3 (2001), s. 339-348; A.Y. Aikhenvald, *Evidentiality*, Oxford: Oxford University Press 2004.

²² Zob. też J. Schrickx, *Latin Commitment-markers: scilicet and videlicet*, w: *Certainty-uncertainty – and the Attitudinal Space in Between*, red. S. Cantarini, W. Abraham, E. Leiss, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2014, s. 285-296.

²³ Zob. S. DeLancey, *Mirativity: The Grammatical Marking of Unexpected Information*, „Linguistic Typology” 1/1 (1997), s. 33-52; t e n ż e, *The Mirative and Evidentiality*, „Journal of

która jest dla nadawcy nowa, niespodziewana, zaskakująca. Została ona opisana w językach takich jak m.in. turecki, tybetański czy koreański. Oczywiście podobnie jak w przypadku ewidencjalności kategoria ta ma w pewnych językach charakter kategorii gramatycznej, natomiast w językach europejskich raczej jest kategorią pojęciową, tzn. można znaleźć takie elementy językowe, które można by uznać za jej wykładniki, np. czasownik „okazuje się, że...”. Ponieważ kategoria ta oznacza, że treść zdania jest dla mówiącego nieoczekiwana, można by było próbować za jej pomocą odróżniać takie przysłówki jak *inopinanter*, *inopinate*, *inopinato*, *necopinato* od pozostałych przysłówków oceniających. W ten sposób wśród szeroko rozumianych zdaniowych przysłówków oceniających znalazłyby się cztery grupy: przysłówki epistemiczne i ewidencjalne oraz przysłówki miratywne i przysłówki oceniające w węższym sensie, czyli wartościujące. Przysłówki epistemiczne i ewidencjalne różnią się od miratywnych i wartościujących tym, że te pierwsze są niefaktywne, tzn. mówiący nie przesądza, czy stan rzeczy, o którym mowa w zdaniu zachodzi czy też nie zachodzi. Przysłówki miratywne i wartościujące natomiast są faktywne, tzn. ich obecność w zdaniu nie wpływa na prawdopodobieństwo zachodzenia danego stanu rzeczy²⁴.

Schematycznie podział łacińskich oceniających przysłówków zdaniowych można by było przedstawić następująco²⁵:

Przysłówki oceniające w szerokim sensie:

1. przysłówki epistemiczne (*certe*, *certo*, *plane*, *profecto*, *sane*, *vero*, *vere*, *fortasse*, *forsitan*),
2. przysłówki ewidencjalne (*scilicet*, *videlicet*),
3. przysłówki miratywne (*inopinanter*, *inopinate*, *inopinato*, *necopinato*),
4. przysłówki oceniające w węższym sensie, czyli wartościujące
 - a. ogólnie wartościujące (*bene*, *male*),
 - b. odwołujące się do wartości poznawczych (*sapienter*, *stulte*, *imprudenter*, *inepte*, *recte*, *falso*),
 - c. odwołujące się do wartości użytecznych (*opportune*, *feliciter*, (*per commode*, *incommode*, *perincommode*),
 - d. odwołujące się do wartości moralnych (*recte*, *falso*, *merito*, *iure*, *iniuria*).

Pragmatics” 33 (2001), s. 369-382; tenże, *Still Mirative after All These Years*, „Linguistic Typology” 16/3 (2012), s. 529-564.

²⁴ Zob. Bellert, *On Semantic and Distributional Properties of Sentential Adverbs*.

²⁵ W zestawieniu tym pomijam przysłówki *feliciter* i *infeliciter* jako wykładniki wartości odcuciowych, ponieważ takie ich użycie jest późne i rzadkie. Por. przyp. 18.

Oczywiście zaproponowany podział ma jedynie charakter szkicowy i z całą pewnością wymaga dalszego głębokiego namysłu. Wydaje się jednak, że odróżnianie przysłówków wartościujących od takich, za których pomocą dokonuje się oceny w inny sposób, mogłoby służyć uporządkowaniu tej grupy. Dyskusyjne jest natomiast w tej propozycji uznanie przysłówków wyrażających zaskoczenie za wykładniki miratywności, jako że jest to kategoria językowa dostrzeżona stosunkowo niedawno i nie dość dobrze rozpoznana. Jej ewentualne wprowadzenie wymagałoby zatem dalszych badań, przy czym konieczne może się okazać uprzednie jej dookreślenie przez badaczy, którzy zajmują się tym zagadnieniem w perspektywie typologicznej.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- Caes. Gall.: C. Iulius Caesar, *De Bello Gallico*, w: C. Iulii Caesaris Commentarii Rerum Gestarum, vol. 1, ed. O. Seel, 1961.
- Cic. Att.: M. Tullius Cicero, *Epistulae ad Atticum*, w: Cicero's Letters to Atticus, 6 vols., ed. D.R. Shackleton Bailey, 1965-1968.
- Cic. Cat.: M. Tullius Cicero, *In Catilinam*, w: M. Tulli Ciceronis Orationes, vol. 1, ed. A.C. Clark, 1905.
- Cic. Cluent.: M. Tullius Cicero, *Pro Cluentio*, w: M. Tulli Ciceronis Orationes, vol. 1, ed. A.C. Clark, 1905.
- Cic. Fin.: M. Tullius Cicero, *De Finibus Bonorum et Malorum*, w: M. Tulli Ciceronis Scripta Quae Manserunt Omnia, fasc. 43, ed. T. Schiche, 1915.
- Cic. Flac.: M. Tullius Cicero, *Pro Flacco*, w: M. Tulli Ciceronis Orationes, vol. 4, ed. A.C. Clark, 1909.
- Cic. Phil.: M. Tullius Cicero, *Philippicae*, w: M. Tulli Ciceronis Orationes, vol. 2, ed. A.C. Clark, 1918.
- Cic. Quinct.: M. Tullius Cicero, *Pro Quinctio*, w: M. Tulli Ciceronis Orationes, vol. 4, ed. A.C. Clark, 1909.
- Cic. Q. Rosc.: M. Tullius Cicero, *Pro Q. Roscio Comoedo*, w: M. Tulli Ciceronis Orationes, vol. 4, ed. A.C. Clark, 1909.
- Cic. Rab. Post.: M. Tullius Cicero, *Pro Rabirio Postumo*, w: M. Tulli Ciceronis Orationes, vol. 4, ed. A.C. Clark, 1909.
- Cic. Top.: M. Tullius Cicero, *Topica*, w: Cicero: De Inventione, De Optimo Genere Orationum, Topica, ed. H. M. Hubbell, 1949.
- Cic. Tusc.: M. Tullius Cicero, *Tusculanae Disputationes*, w: M. Tulli Ciceronis Scripta Quae Manserunt Omnia, fasc. 44, ed. M. Pohlenz, 1918.
- Cic. Verr.: M. Tullius Cicero, *In Verrem*, w: M. Tulli Ciceronis Orationes, vol. 3, ed. W. Peterson, 1917.
- Liv.: T. Livius, *Ab Urbe Condita*, w: Titi Livi Ab Urbe Condita, vols. 2-3, ed. C.F. Walters, R.S. Conway, 1919-1950; vol. 5, ed. A.H. McDonald, 1969.

- Quint. *Decl. min.*: M. Fabius Quintilianus, *Declamationes Minores*, w: The Minor Declamations Ascribed to Quintilian, ed. M. Winterbottom, 1984.
- Rhet. Her.*: *Rhetorica ad Herennium*, w: M. Tulli Ciceronis Scripta Quae Manserunt Omnia. Fasc. 1, ed. F. Marx, 1923.
- Sall. *Iug.*: C. Sallustius Crispus, *Bellum Iugurthinum*, w: C. Sallusti Crispi *Catili-na, Iugurtha*, *Fragmenta Ampliora*, ed. A. Kurfess, 1957.
- Sen. *Epist.*: L. Annaeus Seneca iunior, *Epistulae Morales ad Lucilium*, w: L. Annaei Senecae ad Lucilium *Epistulae Morales*, vols. 1-2, ed. L.D. Reynolds, 1965.
- Tac. *Ann.*: Cornelius Tacitus, *Annales*, w: Cornelii Taciti *Annalium Ab Excessu Divi Augusti Libri*, ed. C. D. Fisher, 1906.
- Ter. *Eun.*: P. Terentius Afer, *Eunuchus*, w: P. Terenti Afri *Comoediae*, ed. R. Kauer, W.M. Lindsay, O. Skutsch, 1958.
- Zeno *Tract.*: Zeno Veronensis, *Tractatus*, ed. B. Lofstedt, 1971.

OPRACOWANIA

- Aikhenvald A.Y.: *Evidentiality*, Oxford: Oxford University Press 2004.
- Bellert I.: On Semantic and Distributional Properties of Sentential Adverbs, „Linguistic Inquiry” 8 (1977), s. 337-351.
- De Haan F.: Evidentiality and Epistemic Modality: Setting Boundaries, „Southwest Journal of Linguistics” 18/1 (1999), s. 83-101.
- DeLancey S.: Mirativity: The Grammatical Marking of Unexpected Information, „Linguistic Typology” 1/1 (1997), s. 33-52.
- DeLancey S.: The Mirative and Evidentiality, „Journal of Pragmatics” 33 (2001), s. 369-382.
- DeLancey S.: Still Mirative after All These Years, „Linguistic Typology” 16/3 (2012), s. 529-564.
- Dendale P., Tasmowski L.: Introduction: Evidentiality and Related Notions, „Journal of Pragmatics” 33/3 (2001), s. 339-348.
- Dik S.C.: *The Theory of Functional Grammar*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter 1997.
- Górska M.: Łaciński leksem „sane” jako tzw. wyrażenie funkcyjne, „Roczniki Humanistyczne” 57 (2009), z. 6, s. 11-27.
- Grzegorzczkowska R.: *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*, Wrocław: Ossolineum 1975.
- Kühner R., Stegmann C.: *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache I*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1962.
- Pinkster H.: *On Latin Adverbs*, Amsterdam: North-Holland Publishing Company 1972.
- Pinkster H.: *Latin Syntax and Semantics*, London: Routledge 1990.
- Pinkster H.: Attitudinal and Illocutionary Satellites in Latin, w: *Words in Their Places*, red. H. Aertsen, M. Hannay, R. J. Lyall, Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam 2004, s. 191-198.
- Puzynina J.: *Język wartości*, Warszawa: PWN 1992.
- Puzynina J.: Problemy wartościowania w języku i tekście, „Etnolingwistyka” 16 (2004), s. 179-189.
- Ramat P., Ricca D.: Sentence Adverbs in the Languages of Europe, w: *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, red. J. van der Auwera, Berlin/New York: Mouton de Gruyter 1998, s. 187-275.
- Ricca D.: Adverbs, w: *New Perspectives on Historical Latin Syntax, Volume 2: Constituent Syntax: Adverbial Phrases, Adverbs, Mood, Tense*, red. F. Baldi, P. Cuzzolin, Berlin–New York: Mouton de Gruyter 2010, s. 109-192.

Schrickx J.: Lateinische Modalpartikeln: *nempe, quippe, scilicet, videlicet* und *nimirum*, Leiden: Brill 2011.

Schrickx J.: Latin Commitment-markers: *scilicet* and *videlicet*, w: Certainty-uncertainty— and the Attitudinal Space in Between, red. S. Cantarini, W. Abraham, E. Leiss, Amsterdam— Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2014, s. 285-296.

TYPY ŁACIŃSKICH PRZYSŁÓWKÓW OCENIAJĄCYCH

Streszczenie

Artykuł ten jest propozycją uporządkowania nie dość konsekwentnego podziału podgrupy przysłówków zdaniowych określanych jako przysłówki oceniające. Propozycja ta polega przede wszystkim na oddzieleniu przysłówków oceniających w ścisłym sensie, czyli takich, które odwołują się do kategorii aksjologicznych od innych typów przysłówków oceniających. Wśród tych ostatnich można wyróżnić 1. przysłówki epistemiczne, za pomocą których mówiący dokonuje oceny prawdziwości propozycji (*certe, certo, plane, profecto, sane, vero, vere, fortasse, forsitan*), 2. przysłówki ewidencjalne, które wskazują, na jakiej podstawie mówiący wypowiada jakieś informacje (*scilicet, videlicet*) oraz 3. przysłówki miratywne, poprzez które mówiący daje wyraz zaskoczeniu, że dany stan rzeczy ma miejsce (*inopinanter, inopinate, inopinato, necopinato*). Wśród 4. przysłówków oceniających w ścisłym sensie można natomiast wyróżnić cztery podgrupy: a. ogólnie wartościujące (*bene, male*), b. odwołujące się do wartości poznawczych (*sapienter, stulte, imprudenter, inepte, recte, falso*), c. odwołujące się do wartości utylitarnych (*opportune, feliciter, (per)commode incommode, perincommode*) i d. odwołujące się do wartości moralnych (*recte, falso, merito, iure, iniuria*). W propozycji tej najbardziej dyskusyjne jest uznanie przysłówków wyrażających zaskoczenie za wykładniki miratywności, jako że jest to kategoria językowa dostrzeżona stosunkowo niedawno i nie dość dobrze rozpoznana.

Streszcila Małgorzata Górską

Słowa kluczowe: przysłówki zdaniowe, przysłówki oceniające, aksjologia, wartościowanie, modalność epistemiczna, ewidencjalność, miratywność.

TYPES OF LATIN EVALUATIVE ADVERBS

Summary

The article suggests ordering the division of the sub-group of sentential adverbs, defined as evaluative adverbs, that is not consistent enough. The suggestion consists first of all in separating evaluative adverbs in the strict sense, that is ones referring to axiological categories, from other types of evaluative adverbs. Among the latter the following ones may be distinguished: 1. Epistemic adverbs, with the help of which the speaker evaluates the truth of the proposition (*certe, certo, plane, profecto, sane, vero, vere, fortasse, forsitan*), 2. evidential adverbs that point the basis on which the speaker gives some information (*scilicet, videlicet*), and 3. mirative adverbs, with which the speaker expresses his surprise that the given state of affairs does occur (*inopinanter, inopinate, inopinato, necopinato*). Among 4. the evaluative adverbs in the strict sense, in turn, four sub-groups may be distinguished: a. generally evaluating (*bene, male*), b. referring to cognitive values (*sapienter, stulte, imprudenter, inepte, recte, falso*), c. referring to utilitarian values (*opportune, feliciter, (per)commode incommode, perincommode*), and d. referring to moral

values (*recte, falso, merito, iure, iniuria*). In the suggestion, recognizing the adverbs expressing surprise as the marker of mirativity is the most arguable point, as it is a language category that has been noticed relatively recently and has not been yet well recognized.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Key words: sentential adverbs, evaluative adverbs, axiology, valuation, epistemic modality, evidentiality, mirativity.